

суддя, суд, прокурор); особи, які тимчасово вилучають майно (прокурор, слідчий, уповноважена особа); особи, які забезпечують схоронність тимчасово вилученого майна (особа, відповідальна за збереження речових доказів)); обов'язковість їх участі в тимчасовому вилученні майна (основні (слідчий суддя, суд, сторона обвинувачення (слідчий, прокурор), особи, відносно яких вирішується питання про тимчасове вилучення майна, що знаходиться у їх фактичному володінні) та додаткові (захисник, спеціаліст, експерт) учасники тимчасового вилучення майна).

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Осіпов О. О. Суб'єкти тимчасового вилучення майна. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 5. Т. 1. С. 210–215.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
4. Рогальська В. В. Затримання уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді: процесуальні аспекти. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2. С. 198–201. URL: http://www.pap.in.ua/2_2017/55.pdf.
5. Про реалізацію окремих положень Кримінального процесуального кодексу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.11.2012 № 1104. *Офіційний вісник України*. 2012. № 91. Стор. 62. Стаття 3697. Код акта 64589/2012.
6. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст. 12.
7. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотримання прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження: лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05.04.2013 № 223-559/0/4-13. *Закон і Бізнес*. 2013. № 17.

УДК 343.98

ГАНЖА Т.В.

**ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ
УМИСНИХ ВБИВСТВ МАЛОЛІТНЬОЇ ДИТИНИ АБО ЖІНКИ,
ЯКА ЗАВІДОМО ДЛЯ ВИННОГО ПЕРЕБУВАЛА У СТАНІ ВАГІТНОСТІ**

У статті розглянуто організаційні й тактичні особливості проведення огляду місця події під час досудового розслідування умисних вбивств малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності. Наведено типові місця реалізації такого роду злочинного умислу. Виокремлено особливості підготовчого, а також специфіку тактики робочого етапів зазначеної слідчої (розшукової) дії. Висвітлено зміст та засади фахової діяльності щодо техніко-криміналістичного забезпечення огляду місця події у кримінальних провадженнях відзначеної категорії.

Ключові слова: слідчий огляд, місце події, умисне вбивство, малолітня дитина, жінка у стані вагітності, криміналістична тактика.

В статье рассмотрены организационные и тактические особенности проведения осмотра места происшествия во время досудебного расследования умышленных убийств малолетнего ребёнка или женщины, заведомо для виновного находившейся в состоянии беременности. Приведены типичные места реализации такого рода преступного умысла. Выделены особенности подготовительного, а также специфику тактики рабочего этапов указанного следственного (розыскного) действия.

© ГАНЖА Т.В. – здобувач (Харківський національний університет внутрішніх справ)

Освещены содержание и основы профессиональной деятельности по технико-криминалистическому обеспечению осмотра места происшествия по уголовным производствам отмеченной категории.

Ключевые слова: *следственный осмотр, место происшествия, умышленное убийство, малолетний ребёнок, женщина в состоянии беременности, криминалистическая тактика.*

The article deals with the organizational and tactical peculiarities of conducting an overview of the place of the incident during the investigation of the deliberate killing of a young child or a woman who was known to be in a state of pregnancy for the perpetrator. The typical places of realization of such kind of criminal intent are shown. A number of peculiarities of the preparatory, as well as the specifics of the tactics of the working stages of the said investigative (search) action, are singled out. The content and principles of professional activity concerning the technical and forensic provision of the review of the place of the event in the criminal proceedings of the noted category are covered.

Key words: *investigator's review, place of incident, intentional murder, young child, woman in pregnancy, forensic tactics.*

Постановка проблеми. Умисне вбивство малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, відзначається властивими та притаманними лише цьому негативному явищу матеріальними слідами. Їх своєчасне виявлення, фіксація та вилучення потребують використання значних сил й застосування спеціальних засобів. Дані складові елементи криміналістичної діяльності є невід'ємними практичними категоріями на шляху до з'ясування всіх обставин, що мають значення для кримінального провадження щодо злочинів зазначеного виду. Більше того, у процесуальному сенсі відзначена зладжена робота працівників органів досудового розслідування, науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів Міністерства внутрішніх справ України в областях, закладів (установ, організацій) системи Міністерства охорони здоров'я України та інших, проявляється у формі самостійної слідчої (розшукової) дії. Йдеться саме про огляд місця події.

Поряд з цим, у науковій та навчальній літературі відсутні змістовні позиції та думки щодо особливостей проведення огляду місця події під час розслідування умисного вбивства малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності. Такий прорахунок й обумовлює актуальність даної наукової статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У криміналістичних та кримінально-процесуальних джерелах систематично висвітлюються думки вчених щодо слідчого огляду як невід'ємного засобу доказування у рамках кримінального провадження (кримінальної справи). Наприклад, у своїх наукових працях В. П. Бахін, Р. С. Белкін, В. К. Весельський, В. А. Журавель, Є. Г. Коваленко, В. О. Коновалова, В. Я. Колдін, О. Н. Колесниченко, М. В. Костицький, В. Т. Малярєнко, М. В. Салтєвський, М. О. Селіванов, В. М. Тертишник, В. Ю. Шепітько, М. П. Яблоков та інші частково торкаються питання щодо видів слідчого огляду, його змістовного наповнення, етапів проведення, процесуальних підстав здійснення, тактичних особливостей реалізації і т.п. Однак й досі відсутні ґрунтовні позиції та дослідження, які торкалися б саме специфіки огляді місця умисного вбивства малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного знаходилась у стані вагітності.

Виклад основного матеріалу. Слідчий огляд – це слідча дія, яка здійснюється з метою виявлення слідів злочину та інших речових доказів, з'ясування обстановки події та обставин, які мають значення для кримінальної справи [1, с. 149–150]. Автор наведеної дефініції (В. Ю. Шепітько) притримується традиційного підходу більшості вітчизняних вчених-криміналістів та тлумачить вказану процесуальну дію у широкому розумінні.

Зауважимо, що сутність слідчого огляду варто розглядати в двох взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих аспектах, а саме теоретичному та практичному. Так, у практичному розумінні значення огляду доволі важко переоцінити, оскільки він полягає в тому, що слідчий або прокурор безпосередньо сприймає об'єкт огляду (за допомогою слухових, зорових, тактильних відчуттів), досліджує й оцінює його стан, властивості, ознаки з метою виявлення та фіксації будь-яких відомостей щодо обставин кримінального правопорушення [2, с. 604]. Факт безпосереднього сприйняття працівником органу досудового розслідування речової обстановки на місці події, елементів

зовнішнього середовища на відкритій місцевості, зняття вчинення злочину на місці приховування протиправної діяльності або супутніх матеріально фіксованих слідів злочину в службово-му кабінеті слідчого дозволяє уникнути «подвійних» стандартів під час розумової діяльності за напрямом надання оцінки значимості та природи утворення доказів.

Особливого значення огляд набуває за обставин, коли у процесі його здійснення емпіричне пізнання слідчим об'єктів і явищ матеріального світу поєднується з логічним мисленням, з аналізом і оцінюванням того, що оглядається. Доказова інформація надходить при огляді до слідчого безпосередньо, без проміжних ланок, тому така передача інформації забезпечує її мінімальне спотворення. Інформація поступає до слідчого протягом всього огляду, безперервно. Одночасно з отриманням інформації слідчим на основі оцінювання відбувається її накопичення, відбір і переробка. У цьому полягає інформаційний смисл слідчого огляду [3, с. 274].

Щодо ж теоретичного аспекту, за слухним твердженням В. К. Весельського, огляд здійснюється шляхом застосування комплексу пізнавальних методів, процедур, прийомів. У цьому разі домінуючим виступає такий загальнонауковий метод пізнання як спостереження, оскільки поєднується з вимірюванням, порівнянням, описом, а за необхідності з експериментом, але результати їх використання реалізуються у процесі огляду по-різному. На його думку, огляд є незамінною слідчою дією і його зв'язок з іншими засобами доказування є інформаційним, причому можливі варіанти як прямого, так і зворотного зв'язку. Прямим буде, наприклад, зв'язок огляду з допитом особи, а прикладом зворотного може бути експертиза [4, с. 151–153]. Слід підтримати таку думку, адже дійсно для більшості слідчих (розшукових) дій, що в подальшому будуть проводитися в ході розслідування, огляд місця події має інформаційний характер і навіть буде визначати певні межі їх здійснення. Наприклад, допит доцільно проводити з урахуванням зафіксованої під час огляду місця події обстановки вчинення злочину, його способу, вилучених слідів, тощо. При цьому, слід брати до уваги й те, що протокол огляду місця події, виходячи із приписів ч. 2 ст. 84, п. 3 ч. 2 ст. 99 КПК України, сам по собі вже є процесуальним джерелом доказів, за виключенням випадку, якщо огляд проведений з порушенням вимог закону.

З урахуванням наведених вище положень стає зрозумілим, що мета та завдання слідчого огляду є похідними категоріями від його виду і, навпаки. У даному контексті доцільно висвітлити позицію А.П. Шеремета, котрий до різновидів слідчого огляду відносить: 1) за об'єктами огляду (огляд місця події, початковий зовнішній огляд трупа за місцем виявлення, огляд предметів і документів, огляд тварин і їх трупів, огляд ділянок місцевості, приміщень, що не є місцем події, освідування); 2) за обсягом (основний, додатковий); 3) за послідовністю проведення (початковий, повторний) [5, с. 256].

Слід звернути увагу, що у науковій літературі під місцем події розуміють приміщення або місцевість, де вчинено злочин або є матеріальні сліди, пов'язані з подією злочину. Місце злочину та місце події – це поняття, які не завжди збігаються, адже місце події – це поняття більш широке, оскільки пов'язано з виявленням ознак, що мають стосунок до події злочину. В той час як місце злочину – це місце безпосереднього вчинення злочинного наміру, що спричинило певні матеріальні зміни (наявність слідів злому, взуття, крові, тощо) [6, с. 217]. Відтак, присутній ще один причинно-наслідковий зв'язок між видом слідчого огляду та механізмом злочинної діяльності. Адже повно структурний чи усічений спосіб реалізації злочинного задуму вимагає від працівників органів досудового розслідування ініціалізації процедури проведення огляду місця підготовки до, безпосередньо вчинення та приховування наслідків кримінального правопорушення. В даному випадку виправданим виглядає висвітлене твердження про розмежування сутності місця події та місця злочину як двох взаємопов'язаних і, в той же час, різних за змістом понять.

Може виникнути ситуація, коли злочин вчинено в одному місці, а його сліди виявлено в іншому, то в такому разі наявне і місце злочину, і місце події. Якщо ж злочин було вчинено в тому місці, де було виявлено його сліди, то місце злочину і місце події збігаються. Слід пам'ятати, що існує нерозривний зв'язок між місцем події та злочином, що може виражатися в такому: а) злочин учинено за допомоги залишених на цьому місці знарядь; б) злочин спрямовано на один із об'єктів у цьому місці; в) на предметах залишилися сліди дії злочинця або ж на самому місці залишилися предмети, що належать злочинцеві; г) злочин вчинено в цій обстановці, хоча вона і не зазнала через це суттєвих змін [7, с. 161].

Узагальнення матеріалів кримінальних проваджень та архівних кримінальних справ дозволило нам виокремити у відсотковому співвідношенні найбільш типові місця реалізації злочинного умислу щодо позбавлення життя дитини віком до 14 років або вагітної жінки. До таких відносяться: 1) підсобні приміщення приватного чи житлового будинку, що пристосовані для

проживання (4%); 2) підсобні приміщення житлового будинку, що непристосовані для проживання (в т.ч. добудови, сараї, гаражі) (7%); 3) приміщення квартири чи приватного будинку (73%); 4) транспортні засоби (1%); 5) подвір'я, прилеглі чи прибудинкові території (12%); 6) природні або штучні території (в т.ч. лісосмуги, парки, сквери) (3%).

Отже, зважаючи на предмет нашого дослідження, можна стверджувати, що в разі вчинення умисного вбивства малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, огляд місця події посідає одне з центральних місць в системі першочергових процесуальних дій та організаційних заходів, спрямованих на встановлення всіх обставин, що мають значення для кримінального провадження. Зазначене обумовлено тим, що він є невідкладно і вкрай необхідною слідчою (розшуковою) дією, що дозволяє оперативно зафіксувати обстановку і місце вчинення злочину в первинному вигляді, виявити та вилучити необхідні докази, встановити свідків, визначитися із подальшим оптимальним напрямком розслідування тощо. Саме тому зволікання з його проведенням може негативно вплинути на отримання важливої доказової інформації, призвести до втрати слідів злочину, знаряддя і засобів його вчинення, інформації про особу, яка скоїла кримінальне діяння, та ін.

Продовжуючи зазначимо, що загально визнаною є концепція поділу процесу огляду місця події на три окремі стадії, а саме: підготовчу, робочу та заключну. Так, підготовча стадія розпочинається з моменту формування складу слідчо-оперативної групи й триває до початку проведення огляду. Вона передбачає ряд особливостей з урахуванням обраного особою злочинця способу вчинення умисного вбивства, що нами розглядається. До таких доцільно віднести:

1) обов'язкове залучення до огляду місця події судово-медичного експерта або іншого медичного працівника закладу, установи, організації системи Міністерства охорони здоров'я України;

2) долучення до роботи слідчо-оперативної групи спеціалістів обласних Науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів Міністерства внутрішніх справ України (для оптимізації сил та засобів, відзначений напрям доцільно реалізовувати з урахуванням наявної слідчої картини за фаховою обізнаністю відповідного спеціаліста-криміналіста, як то: вибухо- та пожежо-технік, біолог, хімік);

3) обговорення наявної вихідної інформації про злочин з метою формування вичерпного переліку криміналістичних та інших технічних засобів, необхідних для повного дослідження місця події (транспортних засобів, приладів для додаткового освітлення місцевості, засобів виявлення біологічних та інших слідів людини тощо);

4) складання плану дій кожного з учасників відзначеної слідчої (розшукової) дії, що передбачає дотримання принципів законності, всебічності та послідовності.

Наступною є робоча стадія проведення огляду місця події. Вона поділяється на загальний (початковий) та детальний (динамічний) етапи. Окрім цього, інтерв'ювання працівників органів досудового розслідування, що мають досвід розслідування умисних вбивств малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності показало, що у 31% випадках перехідною межею від підготовчої до робочої стадії огляду місця події є рекогносцировка. Остання дозволяє правильно розподілити ролі кожного з учасників відзначеної слідчої (розшукової) дії.

Рекогносцировка місця події надає можливість попередньо зіставити отримувану в ході слідчої (розшукової) дії інформацію з реальною обстановкою. Даний вихід допоможе: 1) з'ясувати окремі деталі події залежно від особливостей місцевості; 2) не залишити поза увагою окремі частини цієї місцевості; 3) виявити протиріччя обстановки місця події з вихідною інформацією про скоєний злочин; 4) забезпечити належну охорону та розміщення всіх учасників на місці події в ході проведення його огляду; 5) визначити найбільш оптимальний порядок використання науково-технічних засобів тощо [8, с. 97–98].

Крім того, вже на початковому етапі може бути виконана уявна реконструкція події злочину, що дозволить висунути по справі певні версії, а шляхом їх подальшої перевірки з'ясувати й об'єктивну істину [9, с. 74–96]. Беззаперечно такий різновид слідчого огляду є одним із найбільш інформативно значимих слідчих (розшукових) дій, яка зосереджена не лише у вигляді процесуальної фіксації слідів злочину, але й у додатковій можливості слідчого органу досудового розслідування, інспектора-криміналіста, спеціаліста-криміналіста, судово-медичного експерта до так званої візуальної діагностики речової обстановки на місці події. Такий аналіз закономірності взаєморозташування сторонніх предметів за відношенням до трупа, знаряддя злочину, інших слідів дозволяє в окремих випадках відшукати матеріально фіксовані відображення механізму кримінального правопорушення, а також його ймовірних очевидців, що інколи відіграє ключову роль у пошуку винних осіб та їх притягненні до кримінальної відповідальності.

Під час проведення огляду місця події на динамічній стадії використовуються наукові методи та засоби криміналістичної техніки. Саме тут виявляється більше можливостей для дослідження об'єктів і пошуку на них слідів, а об'єкти можуть бути переміщені, відкриті, розібрані для всебічного вивчення. У цей час застосовуються всі доступні слідчому методи пошуку і виявлення слідів злочину та злочинця, вилучаються об'єкти чи їхні частини зі слідами. З цієї метою провадиться вузлова та детальна фотозйомка [10, с. 164]. Звідси слідує, що криміналістичні засоби є базисом у процесі огляду місця вчинення або виявлення слідів злочину як загалом, так і умисного вбивства малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, зокрема.

В умовах науково-технічного розвитку спостерігається активний процес розробки нових і вдосконалення існуючих техніко-криміналістичних засобів, методів і прийомів дослідження джерел інформації, що може мати доказове значення для справи. Разом із тим, у напрямі використання сучасних науково-технічних засобів спостерігаються дві тенденції: перша пов'язана зі своєчасним і кваліфікованим використанням, що підвищує якість розслідування, а друга – з низьким рівнем теоретичних знань і практичних навичок щодо володіння технічними засобами, а отже, характеризується й відсутністю належного результату [11, с. 2–3]. Таким чином, формальний підхід до застосування криміналістичних засобів суперечить власне технології реалізації теоретичних положень та практичних рекомендацій у вказаному напрямі. Це негативно може позначитись на перебігу процесу розслідування кримінального правопорушення, незважаючи на подальше використання спеціальних знань у вигляді експертного дослідження чи судової експертизи. Дана обставина обумовлена недостатнім першоджерелом наповнення доказової бази, що прямо похідне від результатів слідчих (розшукових) дій та заходів забезпечення кримінального провадження, які виконують пошукові функції (огляд місця події, обшук, тимчасовий доступ до речей).

Так, на думку І. І. Дановської, система теоретичних положень і принципів розробки й застосування науково-технічних засобів і методів виявлення, фіксації, вилучення, нагромадження й переробки упредметненої інформації про розслідувану подію, а також технічних засобів і способів попередження злочинів може бути розглянута як техніко-криміналістичне забезпечення [12, с. 69].

Враховуючи викладене, ми пропонуємо набір технічних, наукових та інформаційних можливостей дослідження обстановки місця події, реалізації пошукових дій, спрямованих на виявлення об'єктів, їх фіксації та вилучення, що має значення для вирішення ряду ключових завдань при організації розслідування умисних вбивств дитини віком до 14 років або жінки при надії, вмішувати у поняття техніко-криміналістичного забезпечення проведення огляду місця події у кримінальних провадженнях зазначеної категорії. Більше того, вказаний напрям фахово-професійної діяльності повинен відповідати засадам.

1. Наукової обґрунтованості. Всі методи та прийоми застосування техніко-криміналістичних засобів є досягненням різних галузей наук та реалізуються виключно у процесуальній формі використання спеціальних знань. Це вказує на багатогранність функцій криміналістичної науки, що спрямовані, серед іншого, на задоволення нагальних потреб практичних органів.

2. Максимальної ефективності. Відзначена установка полягає у чіткому використанні компетентними особами науково-технічних засобів та інформаційних ресурсів, необхідних для повного та всебічного дослідження місця події в рамках первинної слідчої (розшукової) дії. Адже поверхневий огляд тягне за собою ряд недоліків та упущень при виявленні значимих об'єктів, що передбачає проведення відповідно за послідовністю або обсягом – повторного чи додаткового оглядів.

3. Функціональної спрямованості. Сучасний стан речей вимагає від споживача результатів огляду місця події – слідчого органу досудового розслідування, постійного використання у своїй службовій діяльності інформаційно-довідкових баз даних. Вони допомагають вирішити ряд завдань кримінального провадження як то ідентифікація особи злочинця, правильна кваліфікація злочинних діянь, забезпечення цивільного позову, встановлення анкетних даних тощо.

4. Технічного потенціалу. Безперечно протоколювання у процесуальному розумінні залишається основним видом фіксації ходу і результату будь-якої процесуальної дії. Проте прилади та технічні засоби відіграють ключову роль в процесі організації огляду місця події. З їхньою допомогою слідчий, інспектор-криміналіст або спеціаліст-криміналіст реалізують наукові методи та прийоми щодо виявлення, фіксації та вилучення матеріальних слідів злочину.

5. Процесуальної визначеності. Відповідно до чинного Кримінального процесуального кодексу України, особа, яка провадить огляд місця події наділена повноваженнями щодо використання різного роду технічних засобів. Це може бути фото-, відео та аудіо-апаратура, інструменти для вилучення мікрооб'єктів, матеріали для здійснення зліпків слідів рук, ніг чи взуття, інструменти для вилучення слідів зламу, прилади для виявлення слідів біологічного походження тощо.

Висновки. Підсумовуючи викладене, ми пропонуємо виокремити наступні тактичні особливості огляду місця події під час розслідування умисних вбивств малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності:

1) проведення рекогносцировки місцевості задля зіставлення вихідної інформації про злочин з реальною обстановкою, визначення меж огляду, поділу ролей між компетентними особами-учасниками тощо;

2) порівняння між собою слідів злочинної діяльності, виявлених на місці події, з метою встановлення причинно-наслідкових зв'язків між ними;

3) зіставлення слідової картини з даними, отриманими з інформаційно-довідкових систем, що допомагає виявити ознаки інсценування природної смерті чи нещасного випадку;

4) проведення розмов консультативного характеру зі спеціалістами у різних галузях знань з метою встановлення всіх елементів механізму злочинної діяльності на місці події;

5) оптимізація залучених людських сил та технічних засобів з метою повного, чіткого та всебічного дослідження місця події;

6) проведення уявної реконструкції події, що дозволяє виявити додаткові матеріальні сліди злочину, знайти підозрюваного по так званим «гарячим» слідам, висунути конструктивні версії і т.п.

Список використаних джерел:

1. Шепітько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український). Харків: Право, 2001. 560 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / Бандурка О. М., Блажівський С. М, Бурдоль С. П. та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація. Х.: Право, 2012. Т. 1. 768 с.

3. Криміналістика : підручник / Берназ В. Д. та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. Ф. Волобуєва. Харків: ХНУВС, 2011. 665 с.

4. Весельський В. К. Концептуальні основи тактики слідчих дій (слідчий огляд, допит, призначення і проведення судових експертиз). *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. № 2 (28). С. 151–158.

5. Шеремет А. П. Криміналістика: навч. пос. для студ. вищ. навч. закл. 2-ге вид. К.: Центр учбової літератури, 2009. 472 с.

6. Криміналістика: підруч. для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / В. М. Глібко, А. Л. Дудніков, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 684 с.

7. Криміналістика: навч. посіб. / Р. І. Благута, Р. І. Сибірна, В. М. Бараняк та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. К.: Атіка, 2012. 496 с.

8. Сокиран М. Ф. Процесуальні і тактичні питання використання звуко-, відеозапису в кримінальному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2008. 204 с.

9. Лузгин И. М. Моделирование при расследовании преступлений. М.: Юрид. лит., 1981. 152 с.

10. Криміналістика: навч. посіб. / Р. І. Благута, Р. І. Сибірна, В. М. Бараняк та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. К.: Атіка, 2012. 496 с.

11. Аминев Ф. Г. Об использовании криминалистических технологий при осмотре места происшествия. *Рос. следователь*. 2009. № 20. С. 2–3.

12. Дановська І. І. Техніко-криміналістичне забезпечення процесу розкриття та розслідування злочинів: міжнародний досвід. *Міжнародне співробітництво ОВС у боротьбі з транснаціональною злочинністю*: тези доп. міжнар. наук-теорет. конф. К., 2010. С. 68–70.